NAŠE ŘEČ.

LISTY
PRO VZDĚLÁVÁNÍ A TŘÍBENÍ JAZYKA ČESKÉHO.

VYDÁVÁ
III. TŘÍDA ČESKÉ AKADEMIE VĚD A UMĚNÍ

*

*

ROČNÍK DEVÁTÝ.

*

NÁKLADEM ŠOLCE A ŠIMAČKA, SPOLEČNOSTI S. R. O.
V PRAZE II., JERUSALEMSKÁ 11.
1925.

NAŠE ŘEČ

ROČNÍK IX. ČÍSLO 1.

JOSEF ZUBATÝ:

JEDEN Z NEJLEPŠÍCH LIDÍ.

V 1. č. 2. ročn. jsme psali o otázce, kdy je možno číslovku *jeden* vypouštěti, kde ve spojení s předl. *z* vytýká některý ze skupiny stejných nebo podobných předmětů. Ukazovali jsme tam, že to je nutno, jde-li o jinou část věty než o přísudek (doplněk); lze říci »Petr byl *jeden* z učedlníků Kristových« i »Petr byl z učedlníků Kristových« (a dnes se vyjadřujeme obyčejně způsobem prvním, který byl možný již v době staré), ale nečeské jsou věty na př. »z učedlníků (m. *jeden* z učedlníků) zapřel Krista; Petr, z učedlníků (m. *jeden* z u.) zapřel Krista; děvečka poznala v Petrovi z učedlníků Kristových« (m. *jednoho* z u.) a p. Také jsme tam vykládali, že není mluvnického rozdílu, je-li při podst. jm. také příd. jm. v 3. stupni či není; je jedno, řekneme-li »Petr byl z nejlepších učedlníků Kristových« či »z dobrých u. K.«, mohu říci jen »jeden z nejlepších učedlníků Kristových jej zapřel«, ne »z n. u. K. jej zapřel«. I ve funkci přísudkové jsme tam uváděli tvary, v nichž číslovka *jeden* musí scházeti, chceme-li mluviti po česku; na př. nelze říci »byl to z učedlníků Kristových«, říká se »byl to *jeden* z (nejlepších) učedlníků Kristových«. Přehlížíme-li větové tvary, které jsme r. 1918 vyhlašovali za nečeské, opravdu žasneme, co se v Čechách Čechům teprv musí vykládati. Ale s radostí smíme říci, že věty jako »zemřel z nejlepších lidí našeho města«, jaké se tehdy nejen psaly, ale doporučovaly jako jediné správné, dnes se *skoro* ani neobjevují. Píšeme »skoro«; na př. v Nár. pol. v odp. 6. list. 1923 jsme čtli větu stejně nesmyslnou jako neceskou, že Ot. Sklenářová-Malá v Rudolfině »jako profesorka konservatoře a tím jako z nejpovolanějších učitelek našeho hereckého dorostu byla činna dlouhou řadu let«, 18. listopadu 1923

v Engelmüllerově feuilletoně větu možno-li ještě nesmyslnější »chystané otevření (Nár. divadla) stalo se proto z největších národních svátků«. Touto divnou snahou stůj co stůj vymýtiti z češtiny nevinné slůvko *jeden* vysvětlujeme, že se v Nár. list. přítel mineralog 15. ún. 1924 s bolestí dočetl, jak v Egyptě sedm děv mělo dohromady jedinou ruku (o mumifikované ruce, již kdosi dostal, tam stojí: »je to ruka ze sedmi dcer faraona, který...«). A nedivíme se ani, věší-li se výraz s předl. *z* na pouhé zájmeno (v malebném zákoutí Vinohrad tvoří tento z našich největších soudobých umělců výtvarných neúnavně, Nár. l. odp. 29. srp. 1924, vystavením... prací Zítkových vynikne jistě ucelený obraz umělecké osobnosti tohoto z našich největších architektů nové doby, t. 15. ř. 1924), anebo vyhodí-li se prostě do vzduchu, aby se zachytil, dovede-li, kde chce (mluvilo se o rodném domě, kde každý prožívá z nejšťastnějších chvil svého života, Jos. Zd. Stehlík v Nár. p. 1. srp. 1924).

R. 1918 jsme se také pokusili rozlišovati případy, kde u takovýchto výrazů v přísudkové funkci je *možno* stačiti bez číslovky *jeden*. Číslovka *jeden* je nutná, kde podmět věty je nahrazen zájmenným tvarem *to;* žádný Čech, nezkažený výmysly našich »oprávců« jazyka, neřekne »to byl (byl to) z nejlepších učedlníků Kristových«, ani »to je (je to) z učedlníků Kr.«; každý, kdo mluví přirozeným způsobem českým, přidá slovo »jeden«. Nikdo neříká u nás na př., že křest je ze svátostí; řekne buď, že křest je svátost, anebo, že je jedna (nebo jednou) ze svátostí. Pilně jsme od r. 1918 hledali, ale i dnes známe ze skutečné mluvy lidové a z češtiny starší jediný případ, kde u podobných výrazů s předl. *z*, vyjadřujících skupinu, do níž patří nějaká osoba nebo věc, číslovka *jeden* scházeti *může:* konstatuje-li se *o jedné osobě,* že patří k určité, nějak omezené skupině předmětů. A to jen tenkrát, kde slovo *jeden* by stálo v 1. pádu. Nebude na škodu, přidáme-li zde několik dokladů, jež nám 2, 12 nebyly známy.

Z bible Kralické jsme měli doklady z vypravování evangelií, jak »přišla *jedna z děvek* (ne prostě *z děvek*) nejvyššího kněze« a počala praviti, že »tento (Petr) z nich (z učedlníků Kristových) jest« (tak Mar. 14, 66 n.). I jinde tak čteme, na př. »vinobraní Abiezerovo« t. Abiezeritských, z nichž byl Gedeon (výkl. na Soudc. 8, 2); tehdáž Sibbechai Chusatský zabil Sáfu, kterýž byl z synů téhož obra (2. Sam. = 2. Král. 21, 18); poznal ho král Izraelský, že by z proroků byl (1. = 3. Král. 20, 41). Množná čísla, jimiž se zde vyjadřují skupiny osob, z nichž někdo jest, mají význam týž, jaký by mělo hromadné jméno jed-

notné, zahrnující ony osoby v jedno i slovem, kde by číslovka *jeden* (v 1. p. a v platnosti přísudkové!) také nemusila býti; Štítný praví na př. v Naučení křesťanském (u Vrťátka 310) »ktož chce vjíti v obec křesťanskú, aby byl z lidu božieho (= z lidí božích), najprvé přijma vieru má křest přijieti« (= přijmouti). Posud řekne o někom náš venkovan, že je »z pěti dětí«; tak píše na př. také J. C. Hronský (U nás, Knižn. Slov. Pohľ. 2, 14) »Matej Rábota je zo ztratených ovečiek« (t. luterán). Tento způsob, vyjadřovati se bez číslovky, je v lidové mluvě v obyčeji zvláště, kde máme na mysli skupinu lidí sdružených nějakou vlastností, zvykem a pod. O člověku takovém řekne venkovan, že není z těch, co se rádi uhodí přes kapsu; Tyl (u Sekaniny 1, 107) vypravuje o někom, že »nebyl z oněch pošetilců, kteří nechtějí o smrti slyšeti, a kdyby jim už na jazyku seděla«; v Jiráskově Věku (Spisy 20, 376) dcera z herecké rodiny vykládá o sestře, »že je Paula z nich, že má také divadelní krev«. Stejně v slovenštině, na př. »nie sme my z tých, čo sa vystrábia« (= uzdraví; Kukučín 5, 200, 2. vyd. 159). I o pojmech neživých se tak někdy vyjadřujeme; tak píše Quido M. Vyskočil (Loupežníci, Švejdův Dív. sborn. 169, 14) »nezbude ti, než aby ses spokojil se svým osudem, však i tak není z těch nejhorších«. To jsou věty české, v nichž nikdo číslovky nepohřeší. Ale číslovka by se v přirozené češtině ihned musila objeviti, kde by výraz, o nějž jde, byl jinou částí věty než přísudkem; o téže Paule by se musilo říci na př. »byla zde Paula, jedna z nich«, »potkal jsem Paulu, jednu z nich« atd.*)

Ale i kde číslovka *jeden* scházeti může, obyčejně může býti i připojena; a již jsme řekli, že — mimo případy naposled uvedené, kde lidová mluva obyčejně číslovky neklade — dnes ji spíše přidáváme. Dnes bychom děvečce nejvyššího kněze do úst vložili nejspíše větu »zajisté ty jsi *jeden* z Ježíšových učedlníků«, jako učinil překladatel Passionálu již ve 14. stol. (2, 94). Učitel jiného jazyka by z těchto všech věcí sestavil pravidlo, podle kterého by se měla číslovka klásti nebo neklásti docela podle toho, jak ji klademe nebo neklademe v živém hovoru; u nás se proti zvyku jazyka starého i dnešního výjimka, *možná* jen za jistých okolností, povýšila na pravidlo vůbec platné.

---

*) Říkáme také na př. »nechci býti z jiných« t. »nechci se vylučovati z jiných, býti jiný než ostatní«; Chelčický v Sieti 175b píše: »nechtě (některý člověk) z lidí býti (= lišiti se od jiných lidí), aby od nich pohaněn nebyl, i plní je (Písmo) s nimi v nějakých činech nejistých«. Zde ovšem by číslovka nemohla míti místa již proto, že výraz s předložkou nevyjadřuje celku, jehož částí by »jeden« byl.

Také již r. 1918 jsme se ptali, proč by u takovýchto výrazů mělo platiti jiné pravidlo, je-li u podst. jm. spojeného s předl. z ještě příd. jm. v 3. stupni, než stojí-li podst. jméno samo. Že ani při příd. jm. v 3. stupni číslovka *jeden* není chybou, doklady z jazyka starého skoro jsme dokazovati nemohli; naši předkové neměli ve zvyku říkati o někom nebo o něčem, že je »z nejdokonalejších« nebo »jeden (jedno) z nejdokonalejších«, stačilo jim příd. jm. v 1. stupni, někdy zesílené nějakým příslovcem (velmi a p.). Již 2, 6 a 170 jsme uvedli doklady, z nichž bylo viděti, že našim předkům výrazy jako »z najmúdřejších jeden« nebo »klénot zemský, takměř jeden z najvyšších a najpilnějších« nezněly pranic nečesky; dnes můžeme přidati z Kralické bible »ty pak budeš jako jeden z nejšlechetnějších« 2. Sam. (4. Král.) 13, 13 a podobné výrazy, jen bez 3. st., »na niežto (lodi) bieše (= byl) král Menelaus, jeden z větších królóv řeckých s svú čeledí« v Kron. Troj. (47a ve vyd. z r. 1468), »znáti na tobě, že nejsi z těch múdrých jeden, o nichžto Aristoteles praví...« (Tkadleček 2a). Neznáme ze staré doby dokladu, kde by u takového výrazu s příd. jm. v 3. st. číslovka *jeden* scházela (ačkoliv by nás jinak nepřekvapil); v Krameriově úpravě Trojanské kroniky (1812) čteme: »poněvadž král Thoas jest z nejlepších mezi všemi králi řeckými« (188), ale starý tisk z r. 1468 (107a) má »jest najlepší...«. Našim předkům výrazy jako »jeden z nejlepších« chybou nebyly, my, kde jich užíváme, bez násilí se jinak vyjádřiti nedovedeme: proč nám to má býti chybou?

Za naší paměti se počíná vyskytovati u těchto výrazů chyba, jež sama svědčí, že jich užíváme jen jako módní cetky, která nemá kořenů v našem jazykovém vědomí: k jednotnému *jeden z nejlepších* přitvořeno množné *jedni z nejlepších*. Tak jsme čtli v Č. slově 5. čce 1922 v reklamní chvále nějakého ličidla, že »bude se řaditi... k jedněm z nejlepších« (když již na oslavu tohoto zboží bylo nutně potřebí papírového »řaditi se«, proč nemohlo stačiti »k nejlepším«, což snad zní i důrazněji než »k jedněm z nejlepších?«). Podle Merc. St. M. Friedländrové (v odp. Nár. pol. 31. čce 1923) »najdeme v Londýně kluby, do nichž přístup není cizincům omezen a které jsou při tom jedny z nejzajímavějších svou pestrostí« (proč ne »patří k nejzajímavějším«?). »Spojené státy byly obohaceny přírůstkem obyvatelstva z Vašich občanů, kterých si vážíme jako jedněch z nejužitečnějších a nejpokrokovějších živlů našeho národa« (Nár. pol. 4. srpna 1923); snad by stačilo »jako užitečných a pokrokových, jako občanů, kteří nestojí za nejužitečnějšími a nej-

pokrokovějšími...« a jak všelijak lze říci totéž. A dokladů podobných by čtenář zakrátko nasbíral dost. I bez superlativů; v Nár. pol. jsme čtli 1. čce 1923 o hrobě devíti českých vojáků u Zborova, kteří tam padli jako vojáci rakouští, slova »také naši od Zborova, jedni z těch, kterým osud nedopřál dostati se do legií«, jako by nestačilo prostě »z těch« bez číslovky. Je zde číslovka *jeden* v čísle množném správná? Odpovědi na to nedá nám ani jazyk starý ani jazyk lidový; obojí se vyhýbá opisům s číslovkou *jeden*, třebas je zná, a jsou-li v nich takovéto opisy vůbec řídké, množných tvarů neznáme ani z doby staré ani z dnešní mluvy živé. Musíme hledati odpověď v úvaze mluvnické, ptáti se, pokud jazyk vůbec zná množné tvary slova *jeden*.

Slovo to mívá v češtině i význam neurčitého zájmena. Vykládali jsme o tom 2, 72 nn. Naše pohádky mívají začátek »byl jednou *jeden* král...«, říkáváme »v jedné knize jsem četl« a p. Víme, že naše brusy na to nevlídně hledí, ale víme také, že se tak říkalo v staré češtině, že se tak říká v lidové mluvě podnes. i v jiných jazycích slovanských, víme, že není jedno, řeknu-li »jedna kniha« či »nějaká kniha« nebo nějak jinak podobně, a proto nevěříme, že by *jeden* zde bylo napodobením německého »ein«; ale nejde nám zde o to. Stará čeština stejně užívala i množného čísla *jedni*. Jako bylo lze říci »jeden člověk«, tak se říkalo také na př. »jednú jedni lidie k českému kniežěti... přistúpivše jemu pověděchu (= pověděli) o svatého otcě Prokopa svatosti« Pass. 314; a jako říkáváme *jeden* místo plného »jeden člověk«, tak bylo po staročesku možno říci i *jedni* = »jedni (jistí) lidé«, na př. »král Pyrrus, když před ním pověděli, že jeho jedni (= jedni, někteří z jeho lidí) v svém kvasu o něm zle mluvili, kázal jim před se a otázal jich...« Šach. 295a. Sem patří také *jeden* u nadávek (někdy i u jmen lichotivých), které bývá v češtině a slovenštině (také na př. v jazycích jihoslovanských) nejčastěji u vokativu (2, 75), ale i u jiných pádů (na př. všecko ve světě promrhal..., světoběžník jeden, Růž. Jesenská, Tajemství srdcí 41; ešte i ty ideš do mňa... pre jednu hlúpu sedliačku! Svet. Hurban Vajanský 4, 451; čo, já si mám zapchať ústa? pre jednu babu? Ter. Vansová, Slov. Pohl'. 9, 295; to je už predsa primnoho, od jednoho zločinca nechať sa tol'ko trápiť, P. Beblavý, t. 566); také zde je posud možné i mn. č. (vý jedny holomci! Kubín, Rozpr. Č. akad. 52, 444).*) Tento způsob uží-

*) V Kvasinách u Rychnova jsme slyšeli o prázdninách r. 1918, jak kdos' o komsi užil výrazu »jeden nejhodnější člověk«. I to asi patří sem.

vání slova *jeden* se ovšem podstatně liší od výrazů tvaru »jeden z nejlepších lidí« a nelze se ho dovolávati k ospravedlnění množného »jedni z nejlepších lidí« již proto, že *jeden* zde není podle významu neurčitým zájmenem, nýbrž číslovkou.**)

Číslovka *jeden* je v množném čísle možná přirozeně jen, kde množné číslo je jen formální, kde jméno v množném čísle, k němuž se číslovka vztahuje, vyjadřuje pojem jednotný. To je u jmen pomnožných, která číslem množným jmenují předmět jediný (dudy, ústa, dveře, necky, narozeniny, vánoce a j.), a u jmen vyjadřujících předměty skupené, kde několik předmětů stejného druhu tvoří jednotnou skupinu (boty, manželé, rodiče, včely, koně, kde se množným číslem míní pár bot, osoby spolu tvořící dvojici manželů nebo rodičů, jedno včelstvo, pár koní a p.). Zde se množství počínajíc od 2 vyjadřuje číslovkami druhovými (»dvoje housle, troje necky, čtvery boty, patery koně« na rozdíl od »čtyři boty, pět koní«) a číslo 1 množným číslem *jedni* (jedny brejle, jedny včely); v. Gebauer-Ertl § 719, 2, b. Podle toho lze říci na př. tedy i »jedny z mých bot, jedny z nejveselejších vánoc, jedni z nejdokonalejších rodičů, které jsem kdy poznal«, a p. Sem lze jako výrazy pojmů skupených počítati i mn. č. *jedni* proti řadovým číslovkám vyšším, kde se číslovkou množnou vyjadřují rozličné skupiny předmětů stejných (jedni stáli, druzí seděli, třetí nebo jiní přecházeli; jedny klobouky jsou po 80, druhé po 100 K); i zde tedy lze říci »jedni z nich seděli, druzí (nebo jiní) . . .«.

Jinak číslovka *jeden* v češtině množného čísla nemá, a je proto nemluvnické i naprosto nesmyslné říkati »jedni z nejlepších lidí« a p. Nikdo neřekne »to jsou jedni z dělníků pana X., potkal jsem jedny z jeho dělníků«, každý Čech by řekl prostě »to jsou dělníci pana X., potkal jsem některé z jeho dělníků«; proto není česká věta »X. a Y. jsou jedni z našich nejlepších básníků«, po česku by zněla »X. a Y. patří (počítají se, počítáme je a p.) k našim nejlepším básníkům«, anebo, musíme-li již mluviti podle módy, »jsou z našich nejlepších básníků«.

Podle Jana Kiče (v Tribuně 15. srp. 1922) »Vrchlický napsal, že (Rosenfeld) je dle jeho soudu z největšího, co vytvořila poesie 19. st.«. Napsal-li tak sám Vrchlický či jsou-li to slova, jimiž p. Kič vystihuje mínění Vrchlického, nevíme. Česká slova to jsou

**) Důkaz, že j e d e n ve výrazech jako »jeden z nejlepších lidí« je číslovka, ne neurčité zájmeno, vidíme v tom, že lze mluviti také o dvou, třech atd. z nejlepších lidí, z učedlníků Kristových a p. Tak na př. vypravuje Škultéty v Slov. Pohl'. 40, 328: »dvadsiati študenti slovenskí, z najstarších, v rozžialení opustili Bratislavu«.

jen hláskami, ne duchem; věta »X. je z největšího« je kříženec z německé věty »X. gehört zum Grössten« (se zpodstatnělým das Grösste, což je v češtině neslýchané) s českou módní větou »X. je z největších . . .«. Čech by řekl asi, že Rosenfeld patří k největším zjevům básnickým, nebo že je z největších zjevů a p.

DROBNOSTI.

ÚČEL, NASLEDEK.

Slovo *příčina* mívalo a zvláště v lidové mluvě mívá někdy posud významy velmi rozmanité. Jsou místa, kde se »příčinami« na př. nějaké události míní asi to, čemu nyní říkáváme »okolnosti«; příčinami skutku mohou býti osoby, od nichž pošel, doba, místo, účel, prostředky, jichž bylo užito, asi to, co starý latinský hexametr shrnuje slovy »quis, quid, ubi, quo auxilio, cur, quomodo, quando« (kdo, co, kde, s jakou pomocí, proč, jak, kdy). Tento hexametr měli asi Bratří na mysli, když na sněmu z r. 1512 od soudců žádali, aby »*příčin* okolostojících pilně šetřili: kdo, co, kdy, proč, kterou pomocí atd.«, Výb. 2, 1399; a docela podobně píše Koldín N, 37 »přísežní všech circumstancií, to jest příčin, při tom skutku zběhlém pilně a bedlivě pováží«. *Příčinou* vlastně může býti vše, co přičiňuje, pomáhá k tomu, aby se něco stalo; je to pojem, který dnes — tvarem vlastně osobním — naznačujeme slovem »faktor«; »příčina« v tomto širokém smyslu se kryje s tím, co jmenovali indičtí gramatikové slovem kârakam (asi věc působící děj, bez níž by děj, o nějž jde, nebyl možný), počítajíce k tomu i osobu nebo věc, od níž děj vychází, i jeho předmět, místo, dobu i předmět, k němuž něco směřuje nebo od něhož se vzdaluje, nástroj, účel atd. Proto bývá někdy i nesnadno hned říci, co kde slovo »příčina« znamená; někde to je příležitost (příčina zloděje činí, Hrubý z Jelení v překl. Petrarkova spisu 2, hl. 80), příčiny obtěžující (Chelčický v Postile 259a) jsou přitěžující okolnosti, příčina může býti pomoc, prostředek vedoucí k něčemu (Štítný v rkp. budyšínském 160), příčinú nerovnú může znamenati »nestejným způsobem« (Nejedlý, Děj. husit. zpěvu 2, 702), slova »položíc rovné jiné příčiny« u Husa (Erb. 1, 439) znamenají »předpokládajíc stejnost v jiných věcech, caeteris paribus« atd.

Ale již v staré době se objevuje vedle tohoto významu širokého význam užší, v němž slova *příčina* užíváme obyčejně dnes; tak na př. zápis o bratrském sněmu z r. 1512 slova, jež jsme

z něho uvedli nahoře, doplňuje výkladem »a neb čas, místo, osoba, příčina«, kde poslední slovo sotva co jiného znamená, než by znamenalo dnes. I v tomto významu nastala však časem změna, neprovedená posud s plnou důsledností. V jazyce starším »příčinou« bylo nejen to, co přirozeným postupem způsobí něco jiného (jako na př. nemoc může býti příčinou smrti), nýbrž i cíl, jehož něčím má býti dosaženo, *účel*, za kterým se něco děje. Slovo *účel*, které nám dnes je nezbytnou částí našeho slovníka, které vniká i do jazyka lidového (slýcháme věty jako »to nemá žádný účel«), je patrně slovo nové, utvořené teprv v době probuzenské, snad aby vytlačilo něm. *cíl* a slovo sice české, ale mnohovýznamné *konec*, jichž obou se v starších dobách užívalo, kde nebylo možno s plnou zřetelností v tomto významu užíti slova *příčina*.

Ani dobře nevíme, kdy slovo *účel* vzniklo a kdo je utvořil. Smíme-li věřiti posavadním sbírkám k akademickému slovníku, užil ho první Jungmann v překladě Miltonova Ztraceného ráje (1, 5í, v Nár. bibl. 24, 40), kde Belial o smělém Molochovi praví, že »za oučel prací snažných (as the scope of all his aim) vyhlazení (božské moci) po bídné staví pomstě«. Další doklady jsou zase u Jungmanna, v Prvotinách 13 (k tomu oučelu), v Slovesnosti IV a 296 (k tomuto místu, kde čteme »k výtečnějšímu oučelu«, uznal za dobré na str. 304 přidati výklad »oučel = cíl«), pak u Palackého (Krok 1, 2, 138 »oučele svého dojíti«, 1, 4, 22), u Čelakovského (Čechoslav 1824, 73 a Panna jezerní 7) a zase u Palackého (v Musejníku, v Okuse čes. terminologie filos., 1, 1 98 a 1, 1, 105). Na místě posledním podává Palacký výklad, který snad naznačuje, jak slovo to bylo utvořeno: »Oučel jest to, več se čelí, čili kam se cílí; konečný oučel, der Endzweck«. Zmínky zasluhuje, že Jungmann v Slovníku cituje Palackého, ale ne sám sebe, a že skloňuje podle vzoru »hrad«, Palacký však podle vzoru »meč« (Pravidla doporučují *účelu* atd.). Máme-li slovům Palackého rozuměti skutečně jako výkladu, jak tvar *oučel, účel* vznikl, nemůže býti pochyby o tom, že tento tvar není správný, protože předložka *v* má správné znění *u* (*ú*) jen před hláskami *p, b, m, v*, a předložku *u* zase podle významu zde je těžko pochopiti (ani předl. *v* v slově *účel* ostatně není na místě). A domnívati se, že by v tom bylo praslov. *ą*- (jako v *údol, údolí, úvoz* a p., Gebauer, Hist. ml. 1, 48), teprv je nesnadno. Jungmann opakuje etymologický výklad Palackého, Miklosich a Berneker bez poznámky pojí *účel* se slovem *čelo* a *čeliti*. Je to asi opravdu slovo nové, ne právě šťastně utvořené; ale bylo by asi marné, dnes je chtíti nahrazovat něčím jiným.

Slovo *příčina* mohlo znamenati »účel« jen v některých příslovečných výrazech. Tak zejména *za příčinou* znamenávalo tolik, co »k účelu, za účelem«. Tento význam je ve výraze *za příčinou* docela přirozený. Jeho základem je původní hmotná představa pohybu *za* něčím, z níž teprv metaforou (právě jako ve rčeních jako snažiti se *po* něčem), srovnáním představy hmotného stopování a následování povstávala představa úsilí za nějakým cílem. Pohnutku nějakého konání ležící v žádaném cíli vyjadřuje výraz s předl. *za* (za důležitými potřebami zemskými posly k J. M. C. vypravili; jdu za svou prací — po své práci; Honza je [loupežníky] tak chvíli poslouchal, dyš se mu chtělo za svou příčinou [= na stranu] Kubín, Rozpr. Č. ak. III. tř. 51, 290), proto »za příčinou« znamenalo především tolik, co »za účelem« (za příčinou náboženství [= výkon pobožnosti] do Jeruzaléma přijela, u Jungmanna z Flaviovy Hist. žid.), a jen proto, že slovo příčina nabylo významu, v jakém ho nejčastěji užíváme, počalo se tak říkali i o příčinách v nejužším smyslu toho slova, o věcech působících nějaké následky ležící mimo úmysl jejich původce (na tom Rudém moři poněkud ještě Turek panuje, a to za příčinou pevností dobře opatřených Har.). Přijali-li jsme slovo *účel* za plnoprávného člena českého slovníku, nesmíme mu bràniti, aby se neobjevovalo v potřebných příslovečných výrazech, a je-li správný výraz *za příčinou,* nemůže býti nesprávné *za účelem,* kde tohoto výrazu užíváme ve shodě s významem, jakého u nás nabylo slovo *účel.* Mašínův Slovník č. vazeb a rčení proto správně uvádí bez výstrahy Gebaurovu větu »za tím účelem Štítný opouštěl časem své sídlo venkovské«. Brusy takovýchto výrazů nezapovídají, ale je v nich k nim zřejmá jakási nechuť. Asi proto, že jich nenalézáme v jazyce starém; to však je nemožné prostě proto, že *účel* vůbec není slovo staré. Shodujeme se s nimi ovšem v tom, že i my pokládáme slovo *účel* za zbytečné, kde slouží pouhé mnohomluvnosti, kde není skutečného úmyslu výslovně naznačovati účel, kde bez prázdnoty výrazu bez toho slova stačíme. Není potřebí říkati na př., že se pořádá slavnost za účelem nebo k účelu oslavy památky nějaké události, když bez újmy plného vyjádření toho, co vyjádřiti chceme, stačí, řekneme-li prostě »na oslavu«. Když pro nic jiného, již proto, že tak ujdeme nepříjemnému nahromadění genitivů.

A tak nemáme za stejných okolností za nesprávné ani jiné podobné výrazy. Tak na př. říkáme-li, že se něco děje *bez účelu* (v starém jazyce zase nalézáme s týmž významem *bez příčiny,* což ovšem může znamenati i nedostatek příčiny předcházející, ne účelu). Jungmann již r. 1814 napsal v Prvotinách *k tomu oučelu*

a podobně psáváme i říkáváme dnes i my; je-li správné, říkati a psáti po staru *k tomu konci, k tomu cíli,* nemůže býti nesprávné ani *k tomu účelu.*

Jiné v našem písemnictví nové slovo je *následek.* Také to je slovo v denním hovoru slýchané, snad častěji než *účel,* a ani si netroufáme tvrditi, že by bylo — jako asi *účel* — vzniklo uměle a do živé mluvy přišlo z písemnictví a z vrstev nelidových; je docela možné, že je to jedno ze slov, která se počátkem minulého století z obecné mluvy dostala do písemnictví, ale žila snad již dosti dlouho před tím. Co *následek* znamená, vykládati nemusíme; u Dobrovského se toto slovo objevuje i s významem »nástupce, successor«, také se ho tenkráte někdy užívalo s významem logického důsledku. V stoletích dřívějších se říkávalo místo něho ve významu dnešním obyčejně *účinek;* toto slovo však znamenávalo i »skutek, čin« (po účinku zlá rada) a »působení« (Wirkung; v tomto významu ho užíváme obyčejně dnes), a tato mnohovýznamnost (a snad i vzor něm. Folge) asi působila, že se ve významu dnešním ustálilo slovo *následek.* Tvar i původ jeho je zřejmý: podobná slova v nové době uměle utvořená jsou *výsledek* a *důsledek,* která již ani nemají přímé opory v slovese jim odpovídajícím, jakou má slovo *následek* v slovese *následovati.**) Staré slovo je *posledek.* To se však liší od slova *následek,* vzniklého ze slovesa *následovati,* a od jeho napodobenin *výsledek* a *důsledek* tím, že jeho základ není v slovese, nýbrž v starém slov. příslovci *posléď*, *poslědi,* v češtině zaniklém (v csl. znamená »potom«, tak také srb. *poslijed, poslije,* pod. pol. *poślad, pośledź*; v srb. a pol. klesá také v předložku), k němuž patří také č. *poslední, posléze* (= později, 3, 230); *posledek,* žijící podnes zejména ve výrazech *k(u) posledku, do posledka,* znamenávalo také zadní část něčeho, i potomka něčího.

Co se samého slova *následek* týká, nemůže býti o jeho správnosti (nemluvíc o jeho potřebnosti) pochybnosti. Šlo by zase jen o příslovečné výrazy z něho utvořené. Kott 2, 73 na radu Vycpálkovu kárá výraz *v následku* (v následku toho jinak jednám); snad by se někdo mohl dovolávati starších výrazů *u příčině, v té příčině, v které příčině* (býti u příčině čeho = býti příčinou, ve dvojí příčině Kom. = ze dvojí příčiny a p.), ale jednak tyto výrazy již

*) Slovo d ů s l e d e k vzniklo z potřeby logického názvosloví na označení soudu, jehož platnost vyplývá přímo ze soudu jiného (na př. otec se uzdravil, jeho nemoc tedy nebyla nevyléčitelná). Naši spisovatelé, kteří tak často nemilují slov ustálených v nějakém významu, pospíšili si, aby starší slovo n á s l e d e k vytlačili novějším slovem d ů s l e d e k, (toto se objevilo podle Kottova slovníku po prvé v Jandečkově Logice r. 1871).

dávno zanikly, jednak z novodobého výrazu, ostatně málo slýchaného, *v následku* (něčeho) tak čpí něm. vzor infolge, že se ho můžeme vzdáti s nejlepším svědomím.*) Často slýcháme i čítáme, že se něco stalo *následkem* něčeho jiného. Instrumentál sám o sobě chybný není (říkáme, že se něco stalo působením, přičiněním, vlivem atd. něčím nebo něčeho, v staré době se říkávalo také, že se něco stalo příčinou něčí nebo něčeho), slovo *následek* rovněž ne a ujalo se již úplně, proto by bylo zbytečné i nelogické báti se každého *následkem* proto, že se tak neříkalo v staré době, v níž ani slova *následek* nebylo. Brusy zapovídají říkati, že se něco stalo *následkem* něčeho, vůbec; nám se zdá, že tento všeobecný zákaz není oprávněn tak, aby se nesmělo vyhověti, káže-li skutečná potřeba, určitě vyjádřiti, následkem čeho se něco stalo. Není pochyby, že má čeština hojnost prostředků jiných, jak vyjádřiti předchozí příčinu (pro nepříznivé počasí, pro špatné obchody, podle usnesení atd.); ale skutečná potřeba výrazu co možná určitého bývá na př., je-li řeč o následcích nějaké chemické změny, nějakého fysického zjevu a p., a bylo by nesprávné brániti bez skutečné příčiny vědeckému spisovateli, aby se nemohl vyjádřiti s přesností, jakou úznává za nutnou.

Ostatně výrazy, o kterých jsme zde mluvili, nemají obdobu jen v němčině (zu dem Zwecke, infolge), nýbrž i v jazycích jiných (franc. dans le but de . . ., par suite de . . ., vl. allo scopo di . . ., in seguito di . . .), což samo svědčí, že jich bývá časem skutečná potřeba.

MY A NĚMCI.

V jednom pražském pondělním listě německém objevil se před nedávnem článek, v němž si stěžuje spisovatel, jak se poslední dobou rozrušuje pražská němčina vlivem českého jazyka, jak pražští Němci přijímají do svého slovníka nejen výrazy, které se příčí jejich politickému nazírání (Befreiungstag, gemischtes Gebiet atd.), nýbrž i porušují vlivem českým přesnost německých výrazů po stránce skladebné i lexikální, napodobujíce německým slovem výrazy české, s nimiž se často setkávají. V Praze prý se už nemluví o Begründung einer Behauptung, nýbrž o Begründen (odůvodnění), neříká prý se »er nimmt Stellung gegen einen Widersinn«, nýbrž »er stellt sich (staví se) gegen«, místo »auf dem Bahnhof« říká se důsledně »am Bahnhof« (na nádraží),

*) Jinak je tomu u rčení v d ů s l e d k u (kde je oprávněno významem podst. jména), na př. řekneme-li o někom, že v důsledku své zásady musil učiniti to neb ono.

výraz »an etwas vergessen« ustoupil prý úplně bohemismu »auf etwas vergessen«. Autor článku se leká těchto příznaků a předpovídá německému jazyku na českém území smutnou budoucnost, nepostarají-li se rodiče včas o to, aby se jejich dětem pobytem ve Vídni nebo v Německu dostalo pevného základu v mateřské řeči a trvalé ochrany proti jejímu porušování vlivy českými.

Tento projev německého žurnalisty je i pro nás zajímavý, a to především tím, jak se isolované pražské Německo stará, aby jeho řeč neutrpěla vlivem prostředí, v němž musí žít, třebaže jeho existenční vyhlídky do budoucnosti jsou velmi nepříznivé. Už tím nás zahanbují. Ale je zajímavé i to, v jakých — mluvíme-li řečí většiny naší české veřejnosti — drobnostech a maličkostech vidí německý novinář kazy svého jazyka, které ho burcují k poplašnému volání. Co bychom my za to dali, kdyby se v pražské češtině neobjevovaly ze styku s našimi sousedy horší chyby než takové jako »zájem *pro* něco« m. »zájem *o* něco«, »věřiti *nač*« m. »*več*«, »*ob*žaloba« m. »žaloba«, »kolísati« m. »kolísati *se*«, »*bráti* účast« m. »míti účast« atd. A jak by se asi zhrozil Němec, z jehož jazyka převzala pražská čeština ty všeliké obnosy, ovlivnění, zapříčinění atd., kdyby se v jeho denním listě objevil na př. odlitek českého slova výsada ve formě Aussatz anebo českého nájmu v tvaru Einnahme!

Ale nejen Němec by se zhrozil, i Čech německy mluvící by se studem propadl, kdyby mu v hovoru uklouzl takovýto nebo jinaký bohemismus. Odkud ta větší citlivost německá k chybám jazykovým než u nás? Odkud ten větší ostych českého člověka v cizí řeči než v jeho vlastní? Milujeme snad my svou řeč méně než Němci? Nikoli, ale známe ji méně. Až se úroveň jazykového vzdělání pozdvihne společnou prací škol, četby, úřadů a tradice do té výše jako u Němců a u jiných národů a rozšíří se do nejširších vrstev jako jinde, bude u nás táž citlivost i proti nejmenším chybám jazykovým jako u našich sousedů. Neboť pak vystane ledabylostem v řeči nebezpečnější a účinnější nepřítel, než je kritika Naší řeči; bude to soud vzdělané veřejnosti.

To je poučení, které jsme chtěli připojiti k projevu německého žurnalisty. Rt.

BLUZOKALHOTA — ÚŘEDNÍ OBLEK BUDOUCNOSTI.

V časopise »Naše úřední čeština« (2, 175) objevili v jednom úředním listě, že kterési ministerstvo zajistilo pro své gážisty zásobu blůzokalhotové látky, jejíž 1 m »se staví« na 90 Kč. Pokárali slovo *blůzokalhotový* (i to stavění metru na 90 Kč) a do-

mnívali se, že to vyhráli. Ale chyba lávky! Zapomněli, že takováto předpotopní monstra měla mnohem tužší život než nynější normální živočich, nehledíc ani k tomu, že úřední punc sám o sobě je už zárukou nezmarnosti. A tak, než se rok s rokem sešel, objevil se zase v úředním listě výnos jiného ministerstva, že zadá 97.000 m bluzokalhotového sukna. Slovo se ujalo, s tím toliko rozdílem, že úřad, který je razil, měl o kolečko víc. Naše úřední čeština (3, 172) znovu ocitovala tuto perlu úřední češtiny s povzdechem, že už jednou před tou bluzokalhotovou výrobou varovala, a vyslovila se o tom úředním vynálezu trochu neuctivě (prý by se měl zašít do košilopodvlékačkového plátna a hodit do moře na otravu žraloků).

Za tento nedostatek respektu k úřední péči o obohacování a zdokonalování českého jazyka dostalo se redakci NÚČ. úředního pokárání, že brzdí jazykový vývoj, že brání tomu, aby se čeština nepřizpůsobovala jiným světovým řečem, že upírá češtině právo, aby si tvořila právě tak jako němčina slova složená, jichž potřebuje pro zjednodušení (!) výrazu atd. Marná byla obrana, že čeština slova složená tímto způsobem netvoří. To prý jsou pravidla, která vymyslili profesoři, a na ty se úředně nic nedá. Nešťastná redakce se obrátila proto na nás, abychom pověděli, co my o tom bluzokalhotovém vynálezu soudíme.

Snad by se někdo jiný na našem místě pohoršil nad touto sebevědomou nevědomostí, která se činí směšnou z moci úřední. Ale není třeba dívati se na to tak tragicky. Naopak, možno se tu i radovati, že se nerušenému vývoji jazyka věnuje nyní také péče úřední a že Jiráskův opočenský »spěšnoved«, který svými *knihovtipníky, zelenochrupkami, ránokladkami* a *chřipkoprachy* zveleboval a obohacoval český jazyk kdesi v koutku jen sobě pro radost, nyní, kdy vláda věcí našich atd., přišel teprve ke cti a byl nadán i mocí úřední, aby tyto plody svého tvůrčího ducha uváděl v život. Jaký to pokrok od dob obrozenských! Možno se i z toho radovati, že dnešní úřední špěšnoved netvoří svá nová slova jen v úzkém okruhu českého jazyka, nýbrž že se snaží přizpůsobovati jiným světovým řečem, třebaže z nich zná jen němčinu a i tu patrně špatně, neboť slovo *bluzokalhotové* (sukno) je nemožné i v němčině. Tak daleko ovšem v ohledech na jiné světové řeči zacházeti nelze. Stačí, že i jiné světové jazyky skládají slova, aby byla jednoduchá; jak je skládati, to už je věc potřeby a úředního uvážení. Se stanoviska takto pojatého nelze slovu *bluzokalhotový* nic vytýkati a redakce NÚČ. pochybila, pokládajíc je za slovo v češtině nemožné, neboť neporozuměla patrně intencím tvůrcovým a jeho zásadám skladatelským.

Slovo *bluzokalhotový* musí býti v češtině možné, protože je především úředně potřebné a úředně uznané. Třeba jen tuto možnost po jazykové stránce pochopiti a vyložiti, abychom se dobrali pravého smyslu slova. Imputovati jeho tvůrci, že je utvořil podle slova *československý*, byla by křivda; v slově *československý* jsou sloučena ve smyslu spojky *a* dvě přídavná jména, *český* a *slovenský*, kdežto slovo *bluzokalhotový* má prvním členem podst. jméno *bluza*, které se druží k členu následujícímu ve smyslu téže spojky *a*. Třeba tedy hledati vzor jiný, přiléhavější. Slovo navlas stejně utvořené jako *bluzokalhotový* a původem starší je na př. adj. *ptakoještěrový*, v němž se první substantivní člen druží k druhému v témže smyslu. Nebudiž nám vykládáno ve zlé, že saháme pro vzor až do dob předpotopních, a nebudiž v tom také hledána narážka na způsob utvoření slova, jímž se obíráme. Jde jen o stránku čistě formální a o příklad co nejvhodnější. Příd. jméno *ptakoještěrový* není vlastní složenina, nýbrž je to příd. jméno utvořené příponou *-ový* ze složeného jména podstatného *ptakoještěr*. Složeniny tohoto způsobu, kde jsou spojena dvě podst. jména ve smyslu spojky *a* (indičtí gramatikové je označovali jménem dvandva a my jim říkáme složeniny kopulativní, slučovací), jsou v našem jazyce velmi vzácné, v jiných však hojnější a svědčí to o znamenitém rozhledu jazykovědném toho, kdo si pro slovo *bluzokalhotový* právě tento typ složenin obral za vzor. Po stránce významové mají tyto složeniny (jako jiné) tu vlastnost, že spojením dvou jmen označují jednotnou představu novou, která má vlastnost obou představ vyjádřených členy složeniny. Tedy *ptakoještěr* je tvor, který je pták i ještěr zároveň, jako je *anthropopithek*, předchůdce člověka, ještě opice i člověk v jednom těle atd.

Tak se musíme dívati i na slovo *bluzokalhotový*, chceme-li je jako slovo úředně zavedené nikoli kritisovati a odmítati, nýbrž jen vykládati a chápati. Je to příd. jméno odvozené příponou *-ový* ze složeného podst. jména *bluzokalhota*. *Bluzokalhota* je složenina slučovací a znamená tedy oblek, který je bluzou a kalhotami zároveň. Oblek toho způsobu není novinka; nosili jsme jej snad více méně všichni, když jsme začínali běhat (naše dámy tomu říkají combiné); je to živůtek sešitý v jedno s kalhotami do zadu zapínacími.

NÚČ. tedy křivdila onomu ministerstvu, vytýkajíc mu slovo *bluzokalhotový*, protože si vykládala nesprávně toto slovo ve smyslu, jako by to byla látka na bluzy a kalhoty; hlubším rozborem tohoto slova dospěli jsme však k poznání, že onomu »spěšnovedu« šlo o jinou věc, že totiž bluzokalhotová látka má býti

látka na bluzokalhoty, patrně nový druh služebního obleku, který se asi chystá (snad z úspory) pro gážisty a který bude míti bluzu a kalhoty »v celosti«. Bude-li při tom také kord vzadu, není ještě úředně rozhodnuto.

POSUDKY A ZPRÁVY.

Mir. Kálal, profesor v Banskej Bystrici, *Slovenský slovník z literatúry aj nárečí.* (Slovensko-český slovník a český ukazovatel'.) S praktickou mluvnicou československou. Zo slovníkov, literatúry aj živej řeči spracoval... Nákladom vlastným. Tlačou Slovenskej Grafie v Banskej Bystrici 1924. Cena I. časti [672 str. 32⁰] 32 Kč. (Cena II. časti v predplatení 15 Kč, po vyjdení 18 Kč.)

Syn starého oddaného pracovníka na poli československé jednoty vydává znova »Slovník slovenskočeský a československý«, jejž vydal r. 1896 jeho otec s K. Salvou v Lipt. Ružomberku. Není to ovšem jen obyčejné nové »opravené a rozmnožené« vydání, jakým jsme u slovníků zvyklí; je to slovník nový, jehož základem je dílo z r. 1896, a rozdíl mezi oběma je patrný zejména z toho, že se počet hesel podle předmluvy zvětšil šesteronásobně. Část II. má dokončiti slovník slovensko-český (jdoucí ve vydané I. části do hesla *šetek*) a přidati mimo český ukazatel. jenž nahradí slovník česko-slovenský, a stručnou mluvnici ještě poznámky pro odborníky, poučení pro čtenáře, zkratky, doplňky, opravy a p. Tyto slibované doplňky, jichž ukázku nalézáme na zadním listě obálky, snad někoho překvapí. Kdo však zná slovníkovou práci vůbec a nehotovost slovnikářství slovenského zvláště, vidí v nich jen důkaz svědomitosti K-ovy, jenž v práci sběratelské neustal ani za tisku části I. Část II. je podle zprávy na obálce z části již vytištěna a vyjde v prvních měsících r. 1925. Někomu snad bude divné, že vychází zatím jen část, asi dvě třetiny celého díla (ne-li více); toto podivení mizí, vidíme-li na titulu poznámku »nákladom vlastným«, a mělo by u úřadů, ústavů i jednotlivců, kteří by chtěli počkati, až dílo bude celé, býti vystřídáno úvahou, nebylo-li by záhodno opatřiti si již nyní část vydanou a tak urychliti ukončení díla. A úřadů, ústavů i jednotlivců, kteří se po nějakém slovenském slovníku ohlížeti musí, je přece dnes také několikanásobně více, než jich bylo před třiciti lety?

K-ův slovník je diferenciální, jako byl slovník jeho otce, nemá slovenských slov, jež v stejném znění i významu jsou v sloven-

štině i ve spisovné češtině; na př. slovo *hlava* jest zde jen ve spojeních »baraňa hlava« = druh hub, »hl. pluhu, hl. kola«, heslo *ruka* jen pro rčení »s krivou rukou chodiť« = podpláceti, *noha* jen pro rčení čistě slovenská s tímto slovem, slovo *ryba* schází, ale jsou jeho odvozeniny *rýbä* (rybička, rybí mládě; č. by to znělo *rýbě*) *rybäci* (rybí), *rybačka* (chytání ryb), *rybár* (jen jako jméno jistých ptáků) atd. Filolog, který by nejraději v slovníku viděl jazyk v celé jeho bohatosti, o diferenciálním slovníku nerad slyší, ale K. nesestavoval svůj slovník pro filology, nýbrž pro praktickou potřebu Čechů a Slováků, a kromě filologa žádného Čecha ani Slováka ani ve snách nenapadne, aby v slovníku hledal české nebo slovenské na př. slovo *ruka* v jeho každodenním významu. A takových společných slov je jistě veliká většina. Pechányův slovensko-maďarský slovník obsahuje asi 24.000 slovenských slov a z nich slovník K-ův má jen asi čtvrtinu, protože ostatní jsou náš společný majetek; zato má K-ův slovník (mimo rčení) přes 35.000 slov. slov spisovných a nářečních, neznámých anebo významem nebo zněním ve spisovné češtině odchylných. Mnoho z těchto slovenských slov a tvarů je ovšem na Moravě v mluvě lidové; jen z Moravy známe podle K-a 35.000 slov ve spisovné češtině neznámých nebo užívaných v jiném významu (str. 5).

Odkud má K. slovníkovou látku, vypisuje v předmluvě. Sbíral ji z novin, z písemnictví i z hovoru slovenského jeho otec, před sedmi lety se soustavné práce ujal on sám. Ta práce je na poli slovníku slovenského jiná, než bývá jinde. Není pochyby, že i skladatel malého příručního slovníku jazyka po stránce slovníkové nejpropracovanějšího má dosti příležitosti, chce-li a dovede-li, slovníkovou látku posud zapsanou rozhojňovati o slova, jež náhodou posud zapsána nebyla anebo jež si vynutila stále rostoucí zásoba pojmů z nejrozmanitějších oborů našeho vědění a našeho života, nehledíc ani k samostatné práci, již slovnikáři ukládá zpracování a urovnání látky již známé; ale té příležitosti přibývá, čím skrovnější je práce posud vykonaná. Co znamená nedostatek slovníků dosti úplných, poznal by nejlépe, kdo by chtěl čísti na př. Hviezdoslava nebo Kukučína se slovníkem Loosovým nebo Pechányovým a očekával, že tam mimo ojedinělé výjimky, jaké se všude objeví, najde každé slovo, o kterém by se chtěl poučiti (nemluvíme zde ovšem o nových slovech, která si spisovatel sám teprv utvořil). Na Slovensku přistupuje ještě ta okolnost, že je rozčleněnost nářečí hojnější než na př. u nás v Čechách a že tedy bohatství slov se tam rozmnožuje nářečními synonymy, a při nedlouhé spisovné tradici slovenské je přiro-

zeno, že slovenští spisovatelé do slovenštiny spisovné vnášejí slova krajová měrou hojnější, než se děje u nás, kde slovo krajové slouží především spisovatelově potřebě zabarviti své dílo krajově i po stránce slovní.

To jsou okolnosti, které musí uvážiti, kdo chce posuzovati práci, jejíž výsledek K. předkládá v svém slovníku. Mnohem méně mohl čerpati ze slovníků posavadních a mnohem více čerpati musil ze sbírek vlastních než skladatel podobného slovníku českého. Vypisoval i ze spisů významných spisovatelů, z prací mluvnických a národopisných, čerpal i z živé mluvy lidové. Jeden pramen jemu, Čechovi, zůstal uzavřen: živý slovník svého jazyka, který má každý dospělý a duchem v náležité míře vyspělý příslušník svého lidu v své duši. To je pramen, z kterého musilo vyjíti každé národní písemnictví, z kterého především čerpali první slovnikáři u každého národa, Slováků nevyjímaje, z kterého čerpá a čerpati musí i slovnikář každého živého jazyka, i když v něm již vytvořena sebe větší literatura, která může sloužiti a slouží za zdroj dokladů velikých pokladnic tohoto národního jmění. Jungmann, který založil svůj slovník na výpiscích z písemnictví starého i soudobého a na dokladech zaznamenaných jím samým i jinými z mluvy lidové, čerpal také z živého slovníku v sobě samém — to jsou z největší části asi slova, při nichž dokladovou zkratku nahrazuje značkou *Us.* (lat. usus = užívání, nebo usitatum = užíváno); kdyby r. 1656 nebylo shořelo ovoce čtyřicítileté práce Komenského, látka k slovníku jazyka českého, měli bychom slovník, který bezpochyby čerpal i z českého překladu Písma a snad i ze spisů jiných, jehož hlavním nepřebraným zdrojem však jistě byla studnice živého jazyka v duši Komenského (vždyť pracoval tak, že k slovům a rčením latinským shledával přiměřené výrazy české); a kdybychom šli dále do minulosti, stále více bychom viděli, jak práce slovnikářská byla v podstatě snaha sestaviti pro potřebu spisovatelskou a jinou domácí slova vyjadřující pojmy dané životem, vědou nebo slovy jazyka cizího, a pokud nebylo skutečné nebo domnělé potřeby tvořiti slova nová, čerpali první slovnikáři jako první spisovatelé sami ze sebe. A tento pramen nevyschne, dokud jazyk žije, čerpají z něho spisovatelé dnešní i dnešní slovnikáři a nebylo by úplného slovníka jazyka živého, kdyby se tak nedělo; vždyť slovo, které se nevyskytlo nikdy v písemnictví, protože nebylo k tomu příležitosti, které se však ozve se rtů příslušníka národa, poskytne-li mu k tomu příležitosti život, je stejně majetkem národa jako slovo, které čteme na každé stránce několikrát! Vidí-li žena nějaký vyšívaný předmět a vzpomíná-li na minulá

léta, zvolá snad »takových věcí jsem se já navyšívala« nebo »tam jsme se navyšívaly!« Jungmann toho slova nemá, nemá pro ně dokladů z písemnictví Kott a snad tak posud u nás nikdo ještě nenapsal; ale slovo to žije v každé české duši a žilo by, i kdyby je ze své duše nebyl vybral Ignác Tkáč a poslal s jinými podobnými Kottovi jako doplněk k jeho slovníku (6, 1132).

Sbírku takových slov, načerpaných z živého slovníku v duši, kterým se snad dostane potvrzujících dokladů v písemnictví, která se však nestanou slovy mrtvými, nestane-li se tak, mají v Turčianském Sv. Martině po S. Czamblovi. Slováci chystají slovník svého jazyka: jistě neopominou užíti také této sbírky, zjišťujíce ovšem při tom skutečný život a význam každého slova, pokud nebude zjištěn jazykovým vědomím pracovníků samých nebo jinak. Ze sbírky Czamblovy K. nečerpal, snad čerpati nemohl, čerpati nemohl ze své duše, ale vypravuje-li o otci, jak si zaznamenával a od svých slovenských přátel dával vysvětlovati a opravovati neznámá mu slova a rčení, jež slýchal na svých cestách po Slovensku, a vypravuje-li sám o sobě, že snad na 4.000 slov nasbíral přímo mezi slovenským lidem městským a vesnickým a mezi svými slovenskými žákyněmi a žáky, že mu Hviezdoslav písemně vysvětlil na 350 zvláštních slov ze svých děl, že soustavně propracoval slovníky posavadní, jež byly založeny především na slovním bohatství žijícím v ústech lidu, že vybíral slova z prací dialektologických, a vidíme-li ze zkratek, že sbíral mimo spisy některých významných spisovatelů také ze sbírek textů lidových, ba i ze slovenských vět naší Němcové, dospíváme poznání, jak svědomitě se snažil shledati, co slovního bohatství žije v duši slovenského lidu.

K-ův Slovenský slovník je dílo jednoho člověka, třeba snad se mu dostalo i přátelské pomoci jiných, dílo několika let, a při velikosti úkolu, jejž si vytklo, nesmí nikdo očekávati, že bude dílem dokonalým, vyčerpávajícím úplně všecko slovní bohatství slovenské a všude je správně vykládajícím. Nemůže býti ani úkolem referentovým, aby práci K-ovu na ponejprv posoudil docela přesně; slovník se ocení teprve po dlouhém užívání. Ale je z posavadních slovníků jistě nejbohatší a dobře poslouží každému Čechovi, který chce poznati přímo z prací slovenských spisovatelů slovenské písemnictví anebo který z úřední nebo jiné povinnosti musí čísti slovenské věci nebo slyšeti slovenský hovor, lépe než který jiný. Četl jsem s ním několik listů z 9. sv. Kukučínových spisů a přesvědčil jsem se o jeho spolehlivosti; a Kukučín je spisovatel, který dává českému čtenáři příležitosti dost, aby sahal

po slovníku. Kdo je zvyklý čísti s tužkou nebo perem v ruce a s hromádkou prázdných lístků na poznámky před sebou, najde ovšem i při K-ově slovníku občas příležitost jich užíti, jednou pro slovo nebo význam v něm scházející, po druhé snad i pro výklad ne plně vyhovující; ale křivdil by mu, kdyby při tom zapomínal na nehotovost slovenského slovnikářství a na okolnost, že skoro každý spisovatel opravdu slovenský, tedy ne spisovatel píšící slovenštinou novinářskou, vnáší do řeči spisovné něco svého, krajového. Tak na př. by si pozorný čtenář poznamenal z Kukučína některé doplňky nebo opravy. K. má *domýšľať sa* s naším významem (sám ukazuje na sloven. *namyslený, namyslieť si, namýšľať si,* což jsou sloven. výrazy pro naši domýšlivost, tak že *domýšľať sa* v tomto významu snad je spisovný bohemismus), ale nemá Kukučínova *domyslieť sa* s významem jiným (on sa nedomyslel dať vám dobrú radu 9, 225 asi = nenapadlo ho, nepřišlo mu na mysl, vl. nedospěl myšlením k tomu; stč. *domysliti sě čeho* mohlo znamenati »dospěti k nějakému poznání« i »k nějakému úmyslu«); má *nech* jako spojku pobízecí (= ať) a podmínečnou (= kdyby), ale ne jako spojku účelovou (kdosi si přihlazuje vlasy na hlavě, »nech hrejú lepšie na plešine« = aby lépe hřály na lysině 231); nemá *máliť sa* (málilo sa jej ukázať nám cestu = bylo, zdálo se jí málo 242); *priškrieť* nalézám také s významem »uváznouti někde« (na př. ženy si stěžují, že v Paříži »všetko priškrie« = že tam nechají všechny peníze 193; »Ľudovit XV. neviedol vzorný život. Na jeho nevestu Mariu Antoinetu tiež priškrelo niečo« = něco uvázlo 213; v odlehlé čtvrti pařížské neviděti na ulici života: »možno zamrel, priškrel kdesi po ukrytých kľukatých dvoríkoch« 239); *naprázdno* může znamenati nejen »bez účelu, bez dosažení účelu«, ale také »s prázdnotou« (k vlakům do okolí Paříže lidé »idú najviac naprázdno«, t.j. bez velkých zavazadel 222, z Paříže se člověk vrátí »naprázdno«, s prázdnou kapsou, nechá v Paříži všechny peníze 193). K divnému rčení *kedy neskedy (nezkedy* Záturecký 242, č. 337), *kedy netedy* snad nebude čtenáři nevhod nový doklad: za autom kedy-netedy vyronil sa kočiarok 205 (občas, chvílemi vyrazil kočárek). Ale nechceme hromaditi doplňků a oprav, aby si z nich náš čtenář nevybral, co by v nich býti nemělo, výčitku neúplnosti nebo nesprávnosti; K-ův slovník je proti svým předchůdcům pokrokem velmi podstatným a vítaným.

Řekli jsme již, že je to slovník určený především pro potřebu praktickou; ale přináší ovšem hojnou látku i filologovi. Již tím, že v něm je mnoho slov v jiných slovnících posud nezaznamenaných. Filologovi budou vhod i stručné zkratky naznačující, od-

kud které slovo vzato, třebas by raději viděl podrobné výpisky s čísly stránek pramenů, aby podle potřeby mohl do nich nahlédnouti; musí se však spokojiti vědomím, že K-ův slovník chce býti především knihou pro potřebu praktickou a že filologovi poskytuje více než obyčejné »kapesní« slovníky, na něž formátem připomíná. Filolog najde u K-a také mnohem hojněji slov a tvarů lidových, vlastně nespisovných, než jich bývá v praktických slovnících jiných; snad někde jest i více, než bylo třeba (tak na př. poslední heslo části vydané, *šetek, šetko* = spis. *všetok, všetko,* které sotva kdo bude hledati, jako sotva kdo bude hledati v českém příručním slovníku lidovou výslovnost *šecko* = *všecko),* ale nesmíme zapomínati, že na Slovensku na př. úředník má jistě příležitosti dost, aby se setkal s tvarem nespisovným.

Někde také najdeme nedopatření, jež by mohlo ztížiti užívání slovníku, který má býti především pohodlný. Najdeme v něm na svém místě na př. slovo *odedza,* starožitnost, nad níž poctivé srdce filologické v těle poskočí (je to stopa praslov. zdvojeného přít. č. dedją = círk. deždą »ději, dělám«, círk. odežda »oděv«; jiná taková stopa je círk. nadežda, rus. nadéžda »naděje«, které v tvaru Naděžda známe jako rus. křticí jméno); znamená asi tolik, co naše plachta (u Kukučína na př. 9, 302 i plachtu lodní), zejména plachtu, jíž si k tělu přivíjí osoba dítě, jež má opatrovati. K. v závorkách uvádí synonyma *odevacia plachta, odevačka,* ale těch nenalézáme na místě, kde by je každý především hledal podle abecedního pořádku. Podobně je pod heslem *odiecka,* což je jen foneticky psaný zdrobnělý tvar téhož jména, kde se uvádí i etymologicky psané *odiedzka*; zde ovšem není neštěstí veliké, protože oba tvary i abecedním pořádkem přímo sousedí. Někde — ale zřídka — objeví se i tisková chyba, bez jakých není žádná větší kniha; tak na př. *podly* m. *podlý.* Takové věci z největší části zmizejí při novém vydání, k němuž asi časem dojde.

Z.

Z NAŠICH ČASOPISŮ.

V revui **Nové Čechy** (VIII, 1.—2.) otiskuje Čestmír Stehlík v článku »Ústav pro jazyk československý« své poznámky k našemu článku uveřejněnému s týmž názvem VI, 97 n. Účelem jeho poznámek je zejména propracovati plán, podle něhož by navrhovaný Ústav měl postupovati hlavně v svých praktických snahách o povznesení a očistu mateřského jazyka. V jeho návrzích je mnoho dobrého, ale i mnoho takového, s čím při své nejupřímnější péči o mateřštinu nemůžeme souhlasiti. Stehlík ukazuje správ-

ně, že podstata jazyka není v pravopise a v tvarosloví, nýbrž v slovníku a skladbě a že se této stránce jazyka musí proto věnovati péče největší; i v tom má pravdu, že v nářečích a v jazyce lidovém vůbec — a to bez rozdílu (dodáváme), je-li to východ či západ — jsou zakopané poklady, z nichž by mohl těžiti jazyk spisovný. O tom o všem jsme psali v NŘ. mnohokrát a obšírně a naše stanovisko o těch věcech je našim čtenářům známo.

Ale v zásadách, jakými by se měla řiditi péče o správnost o čistotu jazyka, je Stehlík na scestí jako všichni, jimž pojem jazyka není dost jasný. S. vychází z předpokladu, že pokaženost dnešního praktického jazyka má příčinu v jazykovém úpadku 17. a 18. stol., a uzavírá z toho, že náprava jeho zvláště po stránce syntaktické je možná jen návratem »k oné zlaté době 16. a 17. století«. S. přeceňuje především toto 16. a 17. stol., jehož jazyk po stránce syntaktické už dávno a právem nepokládáme za vzor a ideál jazykové dokonalosti; pro ten bychom se musili vraceti ještě dále do minulosti — kdybychom se vůbec mohli vraceti. Neboť S. si neuvědomuje dále, že jazyk je přirozený resultát kolektivního vývoje a vývoj se nikdy nevrací; duši národního kolektivu, která vytvořila ze sebe a pro sebe jazyk určité doby, nelze žádným způsobem vzkřísiti k novému životu. Vraceli-li se humanisté ke klasické latině, byl to mrtvý jazyk, ale živá řeč postupuje v svém vývoji nezadržitelně kupředu a ani v obdobích t. zv. úpadku nejde jazyk zpět, nýbrž vpřed, třebaže se čára jeho vývoje lomí. Proto každý pokus křísiti výrazové formy jednou odumřelé musí skončit nezdarem; i kdyby se podařilo tlakem nějaké autority, na př. školy atd., oživiti na př. záporový genitiv v míře kdysi bývalé — o užitečnosti toho nemluvíc —, spláchne jej, jakmile tlak jen trochu povolí, živelná vlna jazykového vývoje, který jej dávno nechal za sebou. Zasahovati do vývoje jazykového lze jen v takových případech, kde vývoj není ukončen, kde se na př. vedle původního (starého) výrazu vynořuje a v zápas s ním vchází výraz nový, vzniklý na př. z neumělosti nebo individuální neznalosti výrazu původního. Zde je možno »zakročiti« na prospěch staršího výrazu, ale to není návrat ani křísení, nýbrž ochrana živého prvku proti útoku z nevědomosti. Ale co je mrtvo, je mrtvo.

Stehlík si představuje také nesprávně a proti názorům našim i způsob, jakým by se měl regulovat další vývoj spis. jazyka. Představuje si jazykový ústav jako areopag, složený z linguistů teoretických i praktických (na př. učitelů), kteří by pro nové pojmy tvořili nová slova, řídili přejímání slov z jazyků slovanských, vybírali nová hesla a fráze z nářečí a pracovali o splynutí nářečí českého (?) s nářečím slovenským (?). To je názor, který jsme už několikrát měli příležitost odmítnouti. Žádný jazyk na světě nerozmnožují a neobohacují linguisté, nýbrž ti, kdo jím mluví a píší. Jungmann nevštípil do jazyka slova, která vytvořil anebo přejal, jako jazykový

teoretik, nýbrž jako spisovatel svého jazyka výborně znalý a zjednal jim uznání ne tak váhou své vědecké autority, jako spíše svou spisovatelskou praxí, která jejich životnost prokázala. To je jediný přirozený a hlavně také úspěšný způsob, jímž se dá obohacovati spis. jazyk i dnes. Právem jazykové teorie jest jen kritika, a to co možná hned u kolébky, aby se toto obohacování dělo v intencích jazyka a aby jeho jemná struktura nebyla z nevědomosti rozrušována novotami nezdařilými nebo zbytečnými. Poslední slovo ovšem i v té věci přese všechnu kritiku má jazyk sám.

I v tom konečně se S. mýlí, slibuje-li si prospěch pro věc jazyka z toho, že by jazykový ústav byl nadán jakousi mocí zákonodárnou anebo připuzovací. To by snad bylo možné ve věcech čistě zevních, jako je pravopis, ale je to absurdní ve věcech týkajících se podstaty jazyka samé. Vývoj jazyka se nedá poutati výnosy ministerskými ani jinými a není toho ani třeba. Podíváme-li se k jiným národům, vidíme, že je mnohem účinnější zbraň na obranu jazykové správnosti než takováto jazyková policie, a to je jazyková kultura. Až jemnost a citlivost ve věcech jazykových bude u nás tak rozšířena a zakořeněna jako na př. u Francouzů, budou nemožné dnešní noviny, nápisy v biografech, chatrně psané verše atd., protože se veřejnost od nich odvrátí jako od špinavého prádla. My nemáme staré a široké tradice jazykové, která nahrazuje Francouzi gramatiku a přispořuje mu polovici školního vzdělání. Proto se o šíření jazykové kultury a zjemňování jazykového citu musíme na ten čas s t a r a t i vědomě a účelně. Proto si NŘ. vytkla za úkol ne dekretovati a kárati, nýbrž poučovati a šířiti jazykové vzdělání. Proto při všech reformách školských musíme přestati s prostým přejímáním cizích zásad a zaříditi vyučování mateřské řeči právě se zřetelem k těmto nepříznivějším poměrům vlastního jazyka a jeho tradice, jde-li nám opravdu o to, aby se český inteligent ve znalosti mateřského jazyka mohl postaviti na př. vedle inteligentního Francouze, tak jako se mu může postaviti po bok po jiných stránkách obecného vzdělání. Jinak stavíme ze škol Potemkinovy vesnice a pěstujeme ledabylost. Vzdělání v jazyce je pramenem úcty k jazyku, a kde je úcta, tam není třeba policie. Kdyby měl Ústav pro jazyk československý — uvidí-li jej kdy něčí oči — dostati do vínku takové úkoly a zásady, o jakých jsme se tuto rozepsali, byli bychom my první, kteří bychom proti jeho zřízení protestovali.

V T r i b u n ě ze dne 29. listopadu otiskl Ladislav Klíma v článku V ř e d y n a č e s k é m j a z y k u několik návrhů, jak by se měl jazyk český »zlahodnit«. Uznává sice, že čeština je celkem »kalofonická«, ale že má na svém těle mnoho kakofonických kazů neboli vředů, které se udržují jen »idiotským zvykem« a »nejpustším kantorstvím«, usurpujícím si vládu nad řečí. Proto navrhuje Klíma, aby se nedbalo těchto »darebů« a svolalo se kolegium (nejvyš čtyřčlenné) českých spisovatelů, kteří by

diktátorsky provedli úpravu českého jazyka po stránce eufonické. Čeština trpí podle K. dvojí chorobou, t. j. tvrdostí a měkkostí, ale přes to si K. troufá ji vyléčit, přijme-li diktatura spisovatelů jeho návrhy. Především se musí čeština zbavit ohavného hromadění souhlásek, které prý je často »k poprskání se smíchem« a jakého prý není v žádném jiném jazyce, na př. v slovech z h l t l, z h r d l, z t v r d l, s m r š ť, p r s ť atd. To by se prý spravilo tím, že by se místo s l z y říkalo jako v srbštině (?) s e l z y (ještě »hezčí« by snad bylo podle mého vkusu s o l z y n. s a l z y), místo s e d m navrhuje K. s e d u m (ač mně by se »líbilo« lépe slov. s e d e m nebo srbch. s e d a m), m. d š t í — d e š t í (ještě »plnější« by bylo d a ž d í), m. v ž d y ť — d y ť (také by mohlo být pro odstranění »měkkosti« d y k) atd. Jak by se spravila slova z t v r d l, s m r š ť, p r s ť a p., K. zatím nenavrhuje; připomíná jen obecně, že v š u d e by byla proti takovým kakofoniím pomoc už vsunutím hlásky e; snad tedy budeme říkat s e m e r e š ť a p e r e s e ť (až jak to komise rozhodne) a p., anebo se taková slova jako nenapravitelná vyhodí. Stejně odporná je Klímovi měkkota, kterou vidí v »absurdním hromadění měkkých a poloměkkých (?) souhlásek (a vokálu i, í)«, jimiž je prý »česká řeč vymazána jako sádlem mrtvoly«. Uvádí některá slova, jako d í t ě, š t ě s t í, J i ř í, která prý jsou »krásná jako ropuchy, lahodná jako kapka loje v tabáku«, ale nějaké ponapravení těchto ropuch nenavrhuje (snad se bude m. d í t ě říkat tvrději f a k a n, m. š t ě s t í — k l i k a, m. J i ř í — J u r a). Ohavný zmetek je prý h, které vytisklo z češtiny úplně krásné g a které prý v jiných jazycích (?) zůstává právem němé; proto pryč s ním a místo něho »kovové zvonění a g r o m y«! »Idiotská neplecha« je Klímovi infinitiv, kterého prý beztoho nikdo v hovoru neužívá; on ovšem pokládá za inf. jen to, co má koncovku -ti, p s á t mu není infinitiv. Kakofonií je mu dále záporový genitiv, který »mimo zmíněné dareby nikdo do huby nevezme«, dále »genitivus possessivus« (?), přízvuk na předložce atd.

Výklady Klímovy, jak je vidět i z tohoto stručného výtahu, mají úroveň kvartána (tomu je také všechno »blbé«), který se mimo to zapomněl narodit tak asi před sto lety. Všechny tyto naivnosti odbyl si český jazyk už v dobách dětských (Kollár, Vinařický, Ziak atd.) a dnes připadají jako čirý anachronismus. Klíma se dívá na jazyk očima, jimiž by se asi praotec Čech díval na rotačku, a spravuje jej způsobem jako pětileté dítě kapesní hodinky. Proto jsme opravdu na vahách, má-li to smysl s ním o té věci vůbec vážně diskutovat. Ale poněvadž ve věcech jazykových i ten největší nesmysl dojde u nás sluchu a souhlasu i u lidí jinak do té míry inteligentních, že si neosobují právo souditi o věcech z oborů jim cizích, zmíníme se stručně aspoň o některých otázkách zásadních.

Příti se o to, který jazyk je lahodnější a hudebnější, je stejně účelné a hlubokomyslné, jako řešiti otázku, je-li »hezčí« barva modrá či červená, bronz či mramor, fialka či karafiát, zní-li krásněji flétna či housle, c či cis atd. Každý jazyk je takový, jaký je a jak se vyvinul; posuzovati jazyk,

t. j. všechen výrazový materiál určitého jazyka, s hledisk estetických, svědčí o naprostém neporozumění podstatě řeči, jejíž existenční a vývojové podmínky jsou zcela jiné. Jazyk je prostředek dorozumívací a je tím dokonalejší, čím dokonaleji tomuto účelu vyhovuje. Co nad to je, je akcidens, které lze vnímati, ale podle něhož nelze posuzovati, jako nelze posuzovati obrazy podle vůně nebo zápachu barev a p. Jazyk je výsledek kolektivní spolupráce a tento jeho kolektivní charakter je jeho podstatnou vlastností; opravovati a měniti řeč z důvodů estetických, t. j. eufonických, příčí se této podstatné vlastnosti řeči, protože je rázu subjektivního a individualistického. Řeč vydaná v šanc takovým reformám, kdyby to bylo možné, přestala by býti vůbec řečí, t. j. prostředkem obecně dorozumívacím, protože by si ji každý mohl přizpůsobovati podle svého vkusu. Naznačili jsme to už v obsahu Klímových výkladů, a historie podobných »nápadů« u nás i jinde je toho svědectvím.*) Takováťo »estetická« reforma jazyka skončila by stejně, jako historie onoho kanára, z něhož se měl státi krásný kolibřík; když ho nejkrásněji natřeli všemi barvami, pošel.

Tím ovšem není řečeno, že by se řečí nemohlo nebo nemělo dosahovati účinů estetických, i když máme na mysli jen akustickou stránku řeči, kterou Klíma naivně pokládá za formální stránku řeči. Ale tu ovšem pak nejde o jazyk vůbec, nýbrž o řeč určitého jednotlivce, jehož poměr k jazyku je a musí býti týž jako poměr malíře k paletě nebo sochaře k hmotě, t. j. poměrem umělce k danému materiálu. Napíše-li básník »zhrď's prstí rodnou«, není vinna touto kakofonií řeč, nýbrž básník, který má místo uší štruple, jako nejsou vinny barvy, objeví-li se na plátně mazanice. Vytahovati proti libozvučnosti češtiny »strč prst skrz krk« je hloupost velmi starožitná a také velmi dávno odbytá.

Ostatně o estetickém cítění Klímově, které by jej opravňovalo ke kritice jazyka, máme z jeho výkladu mínění velmi chatrné. Kdo necítí estetického rozdílu mezi vždyť a dyť a p., kdo má v každé druhé větě blbý a idiotský a libuje si ve vyrážkách, vředech, ropuchách, prskání, braní do huby a podobných metaforách, ten má ke kráse asi tak daleko, jako ten »hroch, perversně a s chrochtáním v bahně se válející«, k němuž přirovnává Klíma českou duši, protože se ještě nepovznesla na výši jeho estetických názorů o kráse jazyka.

Předkládá-li Tribuna svému čtenářstvu takové duchaplnosti, jako že náš infinitiv na -ti je »jednou z hlavních příčin politických, hospodářských a jiných našich neúspěchů« a p., je to konečně věc jejího čtenářstva, jestliže takové nesmysly stráví. Ale dovolí-li napsati v svých sloupcích, že taková slova jako v češtině »nenajdeme ani v poloopičích skřecích nějakých nářečí papuánských«, je to sprostota, slušného listu č e s k é h o nedůstojná

*) Ostatně nikdo nebrání p. Klímovi, aby své reformní návrhy nevyzkoušel v praxi. Nač návrhy, nač tribunály atd.? Jen začít, a výsledek je zaručen. On se přece nemusí bát »poprskání se smíchem«.

HOVORNA.

ALSASKO. K naší poznámce 2, 302, že se před lety pokoušel Ervín Špindler v Nár. listech zdomácniti u nás tvary Alsasy, Alsasko, alsaský místo obvyklého do té doby Elsasy, Elsasko atd., upozorňuje p. Dr. K. V. ze Smíchova, že první pokus o zavedení těchto tvarů v češtině udělal již Jungmann, který do svého Slovníka přejal ze Slovníku Lindova pod heslem Alsacia nejen tento název, nýbrž i odvozeniny alsacký (alzacký), Alsačík, Alsačanka (= z Alsacie rodilý neb rodilá). Vedle toho má Jungmann ovšem na svém místě i tvary Elsačan n. Elsas, Elsačanka n. Elsaska, Elsas, -u n. Elsasko, elsaský.

CO DO (E. V.). Tohoto výrazu se hojně užívalo zvl. asi v posledních desítiletích min. stol.; na př. »na území co do jazyka (= co se týká jazyka) ještě českém«; užívali ho již Jungmann, Šafařík, Palacký a j. Pochází asi z polštiny (čtli jsme také »tanec sa vzmáhal čo do divokosti« u Hurbana Vajanského 5, 87), snad pomáhal i vzor franc. quant à...; ze staršího českého písemnictví aspoň neznáme dokladů ani ze skutečné mluvy lidové. Základem jeho je c o s význ. »kolik, pokud« (co já vím, co já jsem v Praze a p.) a d o na označení vztahu (stč. se říkalo na př. »takéžť jest i do uší = co uší se týče«, polsky i »co tylko było na nich do dobra = vzhledem k dobrému«; c o d o... je věta bez slovesa (co je do...), jako c o (jest) m o ž n á a p. Srv. Kott 1, 142b. Za nesprávné toto rčení nepokládáme a někdy usnadňuje stručnost výrazu.

DÁM SI ŘÍCI. Řekli jsme 7, 165, že se tak říká po česku (brusy to zapovídají; má se prý místo toho říkati uznati, uvážiti, poslechnouti, upokojiti se, svoliti a p.). »Starý čtenář« nás upozorňuje, že tak psal i Komenský. V 25. hl. Labyr. vypravuje poutník, jak se mu zprotivilo obžerství a rozpustilé veselí »rozkošných světa«, jak to i projevil a musil utéci. Všudybud mu však radil, aby se vrátil. »I dám sobě říci a vejdu zase; a co zapírati? I navésti sem se dal, že sem přisedl, připíjeti sobě dal...«

DR. (F. H.). Připojovati ke zkratce dr. pádovou koncovku (od dra, dru Benešovi, s drem Benešem) je způsob, který se rozmohl v poslední době. Bývá to i při některých zkratkách jiných, na př. rkp. (= rukopis), v rkpe, z rkpu atd. Při většině zkratek ovšem zachováváme zkratku beze změny; nepíšeme tedy ani pu (= panu), ani Fra La Čelakovského, ani 5 kčých (korun československých) atd. Je to už v podstatě zkratky, že ji dovedeme přečísti v tvaru žádoucím, i když není koncovka připojena. Psáti »k dr. Benešovi« je tedy docela správné. Stejná zbytečnost je psáti »po 30ti letech« a p.; »válka 30tiletá« je nemístná kupecká úspornost m. »válka třicítiletá«.

CHODITI S KORNELEM (V. M.). V Komenského Labyrintě světa kap. 8, 1 (ve vyd. brněnském 15, 206) se čte: »Takž pohledím a vidím sic některé smáti se, výskati; ale vidím také jiné sklopě hlavu s Kornelem choditi, vrtěti se, sem i tam potrhovati, zase coufati, trápiti se, nespati, nejísti, třeštiti se také.« K výrazu »s Kornelem (choditi)« poznamenává vydavatel (J. V. Novák) pod čarou »s nachýlenou hlavou (vysvětlení nejasné).« »S Kornelem choditi« je patrně slovní hříčka toho způsobu jako »honiti Davida« (dáviti) a jejím základem je asi výraz »zkormouceně (dial. také skornouceně) choditi.«

IDEÁL, IDÓL (L. Č.) jsou slova různá, ač původem příbuzná (z koř. vid- »viděti«). Idea je slovo řecké a znamenalo pův. »zjev, postavu«, ve filosofii »představu«, konečně abstraktní pojem něčeho na rozdíl od předmětů smyslům přístupných. Odtud lat. ideâlis »k idei patřící«, což pak nabylo významu »ideální, dokonalosti převyšující pozemské věci«; podst. jm. i d e á l, franc. l'idéal, něm. das Ideal je pův. stř. r. příd. jm. idealis (lat. ideale). I d ó l je z ř. eidôlon, lat. îdôlum »obraz, příšera, strašidlo«, v křesťanství pak »modla«; v nových jazycích znamenává osobu nebo věc někomu tak vzácnou, jako je pohanu modla. Rod těchto jmen se mění podle tvaru a potřeby jazyka, do kterého přešla: tak lat. idolum a něm. das Idol je r. stř., franc. l'idole r. ž., č. idól r. m.

KOŇAK. Koňakovou anketu, které se účastnila činně i pozorovatelsky po dvě léta značná část české veřejnosti a která se zvrhla na konec v osvědčenou pražskou »psinu«, rozhodla konečně svým hlasem »příslušná (?) ministerstva«. V denních listech se aspoň objevila o vánocích tato zpráva: »Jak jsme předběžně sdělili, byl navržen náhradní název za cognak — vedle dříve již přijatého »brandy« — název »vinovica«. Jak se dovídáme, název tento byl příslušnými ministerstvy schválen a obě pojmenování, brandy a vinovica, budou co nejdříve publikována v úřední sbírce »Codex alimentarius«.« — »Příslušná ministerstva« nevybrala si z celé té pestré záplavy navrhovaných českých názvů žádný, nýbrž navrhla a schválila název vlastní — v i n o v i c a. Ale potvrdila se tu stará zkušenost, že když naše úřady z vlastního fondu zasáhnou do věcí, týkajících se jazyka, je z toho obyčejně úraz. Tento úřední č e s k ý název koňaku má přede všemi jinými navrhovanými českými názvy tu úřední přednost — že n e n í č e s k ý.

NÁPAST (F. H.) je slovo staré; znamená nejčastěji nehodu, neštěstí nebo nástrahu, léčku. Jako prosté »past« (z pad-nouti), je i složené »nápast« utvořeno ze slovesa napadnouti. — Ž i v i c e je obecně slovanský název pryskyřice, ze stromu vytékající; přenesením bývá tak nazývána voda, kterou se sůl »potí«. Odtud přirovnání »slaný jako živica«. Slovo živice je odvozeno z příd. jména živý a znamenalo tedy patrně živou vodu.

tekutinu (mízu ze stromu tekoucí). — Mlčenlivý je správné právě tak jako mlčelivý, a pokud se pamatujeme, nikdo toho tvaru dosud nezapovídal. »Mlčelivý« je z příč. min. činného mlčel (jako prchlivý, stydlivý); »mlčenlivý« pak je utvořeno podle příd. jmen měnlivý, hanlivý, příčinlivý z kmene, který je v podst. jméně slovesném mlčení (Gebauer-Ertl 1, 77). — O slově lidičky bylo psáno v NŘ. 3, 6 v tom smyslu, že shoda gramatická je u něho táž jako u slova rodiče: ti (dobří) lidičky již umřeli. — Písmeno je druhotvar k (zastaralému) písmě; písmena je tvar odchylný, nespisovný. Vznikl v jazyce obecném, asi proto, že v plurále, kde se ho častěji užívá, shodovaly se jeho tvary většinou se skloňováním ženským (písmen, písmenám, o písmenách, písmenama). Při tom pomáhala snad také ženská synonyma litera nebo abeceda (v komoře našla starou, téměř odřenou »písmenu« Rais 8, 173). — Beskydy píší Pravidla podle výslovnosti, protože tu není důvodu psáti bez-. Poláci píší také Beskid. — Porta prosto je ovšem překlad něm. portofrei, ale není to překlad, který by se příčil duchu jazyka. »Bez porta« je každé psaní nefrankované, ne však prosté porta. Místo »porta prosto« psává se také »osvobozeno od poštovného«, ale to je ovšem delší. — »Na Vše svaté« je právě tak dobře jako »na Všechny svaté«. — »Básně od Jar. Vrchlického« (vedle »Básně J. Vrchlického«) není germanismus, neboť předložky od je tu užito zcela správně. Ptáme-li se po autorovi, tážeme se raději a určitěji »od koho je ta báseň?« než »čí je?«. »Sameček od včely« je ovšem něco jiného; tu neběží o původce, nýbrž o příslušnost, a proto říkáme raději »sameček včely« nebo »včelí«. — Setkají-li se v doplňku dvě příd. jména, z nichž jedno má tvar jmenný a druhé nikoli (na př. hovorný a vesel), mohou býti a bývají často obě v témže tvaru (hovorný a veselý). Bylo o tom v NŘ. 6, 296. — Skřínka se píše v Pravidlech tak, jak se vyslovuje (pod. pečeně — pečínka); laňka také. — Frabša má 2. p. Frabši; je o tom v Pravidlech str. XXVI. a v NŘ. bylo o tom několikrát. — »Vskočiti z vlaku« snad nikdo neříká, protože předložka v znamená směr dovnitř (vskočil do vlaku — vyskočil, skočil z vlaku). —

NEDOMRLÝ (F. H.) je týž tvar jako »umrlý«, totiž starší tvar příčesti min. činného od slovesa nedomříti; tvary podobné jsou nevrlý (od slovesa nevříti, v tvaru dokonavém zanevříti) a otrlý (od slovesa otříti se). Nedomrlý je tedy ten, kdo umírá, ale ještě nedomřel; kdo není k životu ani k smrti; kdo je chatrný, churavý, slabý atd.; vulgární synonymum podobného tvaru je nedochcíplý. — O tom, kdy se píše a nepíše čárka (krásná, ale drahá ozdoba; mrzlo, až praštělo atd.), je v Pravidlech čes. pravopisu poučení velmi obšírné. Pravidla jsou Vám jako odbornému učiteli zajisté po ruce, a bylo by tedy zbytečné, abychom zásady interpunkce zde vykládali. Dodati k Pravidlům nemáme nic, leda to, že čárka může býti i mimo případy tam uvedené, když toho žádá zřetelnost. Dělati po atd. dvě tečky, i když stojí tato zkratka na konci věty, bylo by

snad přece trochu zbytečné. — Zřítiti (se) píšeme s předl. z proto, že je to tvar dokonavý k slovesu řítiti; směr dolů nevyjadřuje zde předpona, nýbrž sloveso samo. Zřítiti se nevzniklo z výrazu »spadnouti na řit«; starší tvar tohoto slovesa je řútiti (slov. rúcať) a význam původní byl »házeti«. — Hedvábí by bylo těžko vykládati z výrazu »hled vábí«. Je to slovo přejaté; základem jeho je starší německé slovo Gottawebi, Gottwebe, látka na posvátná roucha. — Že mnozí spisovatelé nezachovávají rozdílu mezi jej a ho, je nám ovšem dobře známo. Ale zrušiti ten rozdíl nemůžeme, neboť nemáme k tomu práva; musíme vyčkati, až se zruší sám, a pak to jen prohlásiti. — O tom, že není třeba dělati rozdíl mezi ho a jej ve větách »chytili ho« (ptáka — živého) a »snědli jej« (ptáka — neživého), jsme psali v NŘ. už 3, 63. — Jméno František je z lat. Franciscus (jako něm. Franz a franc. François) a Franciscus znamená ovšem Franka, člověka z Frank. Ale z toho ovšem neplyne, že by se naši Františkové měli anebo směli podpisovati jménem Frank. Proto se z nich ještě Wedekindové nestanou. — Etymologii slůvka »puším«, jímž se volá na prasátka při krmení, neznáme; taková slůvka zpravidla žádné etymologie nemají. Někde říkají »pošem, malý«; snad je to tedy nějaká lichotivá obměna m. »pocem« (= pojď sem). — Podmět bývá ovšem v 1. pádě. Ale ve větě »přátelé, pojďte« není podmětem 5. pád »přátelé«, nýbrž podmět slovesa »pojďte« je zájmenný (vy), a ten se ovšem zde zvlášť nevyjadřuje, protože je z tvaru slovesa dobře patrný. Vokativy nejsou součástí věty, nýbrž samostatné výrazy, jejichž platnost se blíží větě. — Abyste ve škole dovoloval psáti buď odpočinul (si) anebo odpočal (si) proto, že se říká »začal, počal« atd., bychom nedoporučovali. Jdeť o slovesa naprosto různá: počnu, počíti (1. třída) a odpočinu, odpočinouti (2. třída). — Obyvatelé Frenštátu jsou Frenštáťané (v starším jazyce by tu byla bývala změna t — c), jako obyvatelé Mýta jsou Mýťané, obyvatelé Lhot — Lhoťané atd.; leckde se ovšem užívá přípony -ský (m. an).

ORGANATICKÝ. K tomuto slovu, o němž jsme psali v NŘ. 8, 111, připomíná p. dr. Peka z Brna, že snad vzniklo přeslechnutím nebo neporozuměním německé telefonické zprávě (z Vídně) »... ein organartiger Sturm ...«

PEŇ. O neobyčejné tvárnosti českého jazyka v rukou básnických poučuje nás vypravování o básníku Juliu Vilibaldovi v »Receptu na dívčí román«, jejž vytiskl v Humor. list. (r. 51, č. 51, str. 616) známý novinář: »chystá — ó běda — do tisku knihu básní ‚U pni stromové'«. Tedy ta peň podle vzoru »kost«! Je to sice básník »do hlavy praštěný«, jeho básně jsou vzpomínky na děvu, od níž se mu dostalo první pomoci, když »v honbě« (až posud jsme slýchali »na honbě«) narazil na strom, ale protože u nás každá novota, ať je z hlavy sebe praštěnější, nalézá následovníky, zaznamenáváme tento nám první známý doklad z prosince 1924 na časy budoucí. Jinde by

ovšem p. básníkovi řekli, chce-li užívati slova, kterého nezná, aby se podíval na ně do slovníku nebo do mluvnice, ale u nás je u nás.

PRACHNIC (V. S.). Předpona p r a-, příbuzná s předl. p r o, patří ke kořeni p e r, rozšířenému v příslovcích a předložkách se základním významem pronikání kupředu, do dálky a pod., k nimž i přísl. pryč nějak patří. Jak znělo slov. p r a- původně, nevíme; snad má nejbližší příbuzné v lat. pro (proavus »praděd«, se samohl. zkrácenou před jinou samohl.), něm. früh (stněm. fruo), stind. prâ-tar »ráno«. P r a d ě d je vl. »vzdálenější děd«; takováto slova byla již v praslovanštině, a podle nich později asi vzniklo č. p r a n i c, p r a m á l o, p r a š e l m a, p r a z l ý a p. (slova jako prahory, prazdroj, prajazyk a p. jsou z nové doby a vznikla napodobením něm. složenin s Ur-). Tvary s p r a c h-, které žijí jen v mluvě lidové (prachmálo, prachdědek a p.), vznikly lidovou etymologií, která nezřetelné p r a- spojovala se známým slovem p r a c h (Gebauer, Hist. ml. 1, 462). To bylo možné zvl. u slova pranic, protože n i c bývá významem blízko se slovem p r a c h (říká se na prach zničiti, nezbylo ani prášku a p.; v zápisech o výslechu přívrženců »boží víry« z Hlinecka čteme v r. 1783 věty: v Krista nevěřím ani prachu, prachu číst neumím, v Hist. arch. Č. ak. 43, 41; 48); podle rčení jako »nemá prachem ničehož už k dílu« (u Rychnova, Kott 2, 881) začalo se m. pranic říkati prachnic a tento novotvar se přenášel na jiné pod. složeniny. Nejpozději v tomto vývoji je asi prach- v proklínacích výrazech, v nichž ani nikdo bez nucení neřekne pra- (prachsakra, prachmiliónský kluk a p.).

PROCHÁZKA. 6, 253 jsme otiskli poučení prof. Thomayera, Choda z Trhanova, že se »procházkové« říkávalo řezníkům; potvrzuje je J. Št. Baar, Chod z Klenčí, v knize »Osmačtyřicátníci«, pokračování loňské knihy o »Paní komisarce« Boženě Němcové. Čteme v ní na str. 23, jak si myslivci vyšli na jarní trh divokých hus a dva z nich se vracejí »s bžundou«; však také potkali bábu, a vlastně ani ne bábu, ale pašeráka přestrojeného za bábu. »Jak povídám, procházkové by nám měli říkat a ne myslivci«, říká si jeden, a Baar přidal poznámku: Tak se říkalo na Chodsku městským řezníkům, kteří procházeli vesnice, hledajíce často marně tlustý dobytek.

RESTRIKCE. Kdyby dnes někdo napsal finkce, finktivní, anebo řekl, že Komenský složil Orbis pinctus, místo fikce, fiktivní, pictus, snad ještě zítra by se mu smáli, že chce užívati cizích slov nevěda, jak vlastně znějí, ale pozejtří by se již našli lidé, kteří by psali po něm, a za týden by tak psali i lidé s universitním vzděláním. To proto, že není národa, jehož příslušníci tak rychle se dovedou opičiti po někom, kdo z nevědomosti nebo nedbalosti řekne nebo napíše, co se neříká, jako my, jen aby se nezdálo, že jsme po stránce jazykové zaostalci. Restrikce, restriktivní u nás řekne nebo napíše již jen zatvrdlý knihomol, člověk moderní píše restrinkce, restrinktivní, ač lat. tvar vedle slovesa restringere je právě tak restrictio,

jako vedle fingere, pingere tvary fictio, pictus. Proč vlastně užíváme slov cizích, kde máme dobrá slova svá (na př. restrictio = omezení, zúžení platnosti a p.), nedovedeme-li jich ani užívati tak, aby se nám nevysmál, kdo je zná? [Při korektuře rádi přidáváme, že jsme v prosinci v Nár. list. čtli několikrát tvary správné.]

RYCHLOST, ZRYCHLENÍ (J. F.). Mezi výrazy »vlak se pohybuje rychlostí 30 km« a »vlak se rozjíždí se zrychlením ½ m« je po našem soudu jistý významový rozdíl. V prvním případě jde prostě o vyjádření způsobu (míry) pohybu, v témže asi smyslu, jako když říkáme, že někdo jde krokem, běží úprkem, vráží do něčeho celou silou; proto je tu na místě instrumentál. V druhém případě jde spíše o průvodní zjev v tom smyslu, že se vlak rozjíždí a při tom se zrychluje v pravidelných časových úsecích vždy o ½ m; právě tak bychom asi řekli, že vlak dojíždí s velkým zpožděním, že se vítr vzmáhá s rostoucí prudkostí atd. Na rozdíl od případu prvního, kde stojí vedle sebe děj a způsob (míra) děje, jde v případě druhém o dva děje probíhající současně vedle sebe: rozjíždění a zrychlování. Této souběžnosti odpovídá právě předložka s. Přiznáváme ovšem, že se v praxi jazykové tento dosti subtilní rozdíl nedodržuje, a že říkáme sice »vrazil do toho vší silou«, ale také »se vší prudkostí«. Rozdíl mezi oběma výrazy v čelo položenými (rychlostí — se zrychlením) zdá se však v jazyce ustálen, a protože vyhovuje i pojmově, nebylo by dobře jej stírati.

SATIRISTICKÝ. Jedno pražské nakladatelství vydalo s a t i r i s t i c k é básně a prózu Karla Havlíčka Borovského. Škoda, že se toho Havlíček nedožil. Byl by jistě složil o jeden »satiristický« epigram více — na svého vydavatele, který patrně myslí, že skládání satir je nějaká choroba — satirismus. Bůh mu to odpusť.

SMOUD (F. H.) je totéž slovo jako »čmoud« (kouř, kouřový zápach), a to tvar původnější. Počáteční sm- se změnilo asi nejprve v šm-, jako v slovech smýkati — ob. šmejkat, smúha — šmouha a p., a pak v čm, snad vlivem slovesa čpíti anebo přímo, jako šmouha — čmouha a p. — V ú d a j í c h č a s o v ý c h na otázku »kdy« se střídává genitiv s akusativem a bývá v některých výrazech pád ten, v jiných onen. Říkáme: »ten den před sv. Trojicí«, ale »jednoho dne«; »tu neděli po Novém roce«, ale »jedné krásné neděle« atd. — P o h l, p o h l a je tvar dialektický m. spis. pohnul, -a; vznikl tím, že se sloveso pohnu, pohnouti podobá slovesům vzoru tisknu, tisknouti, u nichž je ovšem -nu přípona, kdežto hnu je kmen. — S h n í t i, s h o ř e t i píšeme s předp. s-, a ne z- proto, že by se to příčilo výslovnosti (české), která má sch-, nikoli zh-. — Není stejné psáti buď s m ě l e nebo s m ě l o; spis. jazyk zná jen tvar směle, kdežto slovenština má tvary oba, smele i smelo. — Spojku a l e psáváme v spis. jazyce na začátku věty jednak proto, že je to (jako »avšak«) složenina spojky a, která

se do věty nevkládá, jednak, že se v spis. jaz. ten způsob ustálil. Protože však se v spojce ale cítí spojka souznačná se spojkami však, pak, které mohou býti do věty vkládány, vyvíjí se z toho zvláště v řeči lidové právo vkládati do věty i spojku ale. Také v starším jazyce bylo někdy vkládáno do věty, ale to obyčejně ve významu »aspoň«. Něm. aber může stávati ve větě, neboť znamená vlastně »znovu, opět, zase«.

SVÍTITI, SVÍTITI SE (J. K.). Významový rozdíl je ten, že sloveso prosté znamená »vydávati světlo« (i pro potřebu), sl. zvratné »zářiti, býti světlý«. Slunce svietí (Štít. Vrť. 56), Bůh (podle stč. přísloví) svítí (dnem) i mračí (dává tmu nocí), světlo naše má svítiti před lidmi (Mat. 5, 16), světlo věčné svítí duším zemřelých, nikdo nemá loučí svítiti v domě svém (Arch. č. 17, 168, r. 1512), oheň pekelný k utěšení nesvítí (Comest. Cerr. 326b) — země svítila se od slávy boží (Ezech. 43, 2), z temnosti bude se světlo svítiti (2. Kor. 4, 6 v Ev. Ol. 162a), svietie se i malé hvězdy přes nòc (Hrub. Petr. 1, 15), spravedlnost se dávno nesvítí na světě (Chelč. Post. 5a), na kabátcích svítily se (cikánům) veliké vyleštěné stříbrné knoflíky (Vrba, Sázava 354), na oknech svítí se ledové květy (Baar, Paní komis. 70). Je přirozené, že tento rozdíl někdy i zaniká, protože světlo zůstává světlem, ať vychází pro potřebu či nic (lze na př. bez citelného rozdílu říci »tam něco svítí« i »tam se n. s.«). Podobný rozdíl je mezi b l ý s k a t i a b l ý s k a t i s e: říká se blýskati něčím (zbraní, očima, děravými lokty, t. tak, že to budí něčí pozornost), ale blýskati se, kde konstatujeme jen lesklost předmětu; selky se od zlata blejskají (Erb. 93), oči, meče se blýskají, nízké živůtky se blýskají zlatým šněrováním (Vrba t.). A o blýskavici říkáme »blýská« i »blýská se«.

ŠMOLCNOP (K. S.) máme za příjmení něm. = Schmalznapf (hrnec na převařené máslo n. sádlo, pův. snad přezdívka tučné osoby). — M o r b i t z e r je snad příjm., které pův. znamenalo osobu pocházející z moravských nebo slezských Moravic (Mohrau, Morawitz), říkalo-li se těmto poněmčeným osadám také Morbitz.

USKLADNĚNÍ. S benzinovou aférou jsme se dozvěděli z novin o novém slově, které patrně, nebýti té aféry, nebylo by přišlo ani na svět. »Nafta-spol« v své zprávě, určené veřejnosti na objasnění obchodu s M. N. O., napsala mezi jiným tuto pěknou větu: »— při čemž cena poslední se rozuměla včetně jednoročního uskladnění a hrazení během této doby veškerého manka.« Rozumím-li tomu dobře, mělo by se to napsati asi takhle: Při čemž poslední cena je míněna i za uschování na dobu jednoho roku a je zároveň náhradou za úbytek v této době vzniklý. F. Dědič.

VOZIDLA (V. G.). Proč elektrické podniky nazývají své vozy »vozidly«, nevíme. Jméno vozidlo vzniklo z potřeby označiti společným ná-

zvem rozličně pojmenované prostředky k vožení; na př. trakař, kočár, vůz, automobil atd. jsou vozidla. Má-li takový důvod také správa elektrických podniků, je těžko nám nezasvěcencům říci; podle našeho občanského rozumu by se mohlo ovšem říkati (a také se říká) tramvajovým vagonům prostě vozy. Možná, že jsou ta vozidla zase jen ovocem záliby v německém abstraktním myšlení, z něhož se nedovedeme stále ještě vybaviti. — Neméně těžko je nám vyložiti, proč zavádějí elektrické podniky pro remisy název v o z o v n a místo dosavadní vozovky. Podstatného rozdílu mezi oběma výrazy není; oba jsou vlastně jen zpodstatnění přídavného jména vozová (t. j. kolna, schrána, ohrada atd.). V NŘ. 7, 255 jsme vyložili, že se příponou -ovna tvořívají obyčejně místní označení od jmen obyvatelů nebo držitelů (katovna, rasovna atd.). Po té stránce byl tedy starší název vozovka vhodnější; ale snad se páni od elektriky báli, aby si jejich vozovku nepletl někdo s vozovou cestou, anebo se jim zdál název vozovka příliš obyčejný.

ZA DOBRÉ (K. Š.) Rčení »jsme spolu za dobré, jsem s někým za dobré« je jistě správně české, již proto, že neviděti cizího vzoru, podle něhož by bylo vzniklo. Jeho původ není dosti zřetelný. Místo dnešního »býti s někým za jedno« se pův. říkalo »za jeden člověk, za jednoho (člověka) býti« (na př. Výb. 1, 1042, Skála ze Zhoře 1, 110) a teprv později (snad podle starého příslovečného výrazu »zajedno« = společně, stejně) se tvar pův. osobní změnil ve střední; snad se stalo něco podobného i ve výrazu »za dobré« (není nemožné, že »jsme za dobré« znamenalo pův. »za dobré lidi« = spolu dobří, ale není starých dokladů, které by to potvrzovaly). Popud ke změně mluvnického významu by byl mohl vyjíti ze starých výrazů jako »jest za hodné (= záhodné), za slušné (Kron. Tur. 1, 20), za možné (Hist. Arch. 34, 56), za dobré (Skála 2, 14), za těžko« a p.

ZVÍROTICE (F. K.) nelze odvozovati od slovesa zírati (kde by se v tom jméně bylo vzalo v?). Původní tvar podle Sedláčka byl Zvířetice (jako jméno stejnojmenné vsi u Bakova). A jako je jméno Kojetice odvozeno od osobního jména Kojata, předpokládá Sedláček i pro Zvířetice osobní jméno Zvířata, odvozené příponou -(j)ata, u osobních jmen starých velmi oblíbenou. — V k á c h (vkách na to umřel) je příslovce kách, o němž jsme vykládali 8, 94, s předložkou v předraženou podle jiných výrazů příslovečných tak jako v slovech vloni (m. loni), vdruhdy (m. druhdy) vstoje, vleže atd.

Odpovědný redaktor: Václav Ertl.
Tiskli Neuber, Pour a spol. v Praze-I., Bílkova ul. 17.